

Andrzej Pacana

Witold Niemiec

Feliks Stachowicz

Tomasz Trzepieciński

Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza

Marcin Jurgilewicz

Wyższa Szkoła Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie

KONCEPCJA REGIONALNYCH SYSTEMÓW EKOZARZĄDZANIA I EKOAUDYTÓW

Streszczenie

W opracowaniu przedstawiono koncepcję regionalnych systemów ek zarządzenia i ekoaudytów (REMAS). Systemy te ukazano na tle hierarchii podejścia do zarządzania środowiskowego w organizacjach. Zaprezentowano niesformalizowane systemy zarządzania środowiskowego, jak również te sformalizowane bazujące na aktach prawnych i na normach. Takim systemem opartym na akcie prawnym – Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1221/2009 z dnia 25 listopada 2009 r. w sprawie dobrowolnego udziału organizacji w systemie ek zarządzenia i audytu we Wspólnocie (EMAS), uchylające rozporządzenie (WE) nr 761/2001 oraz decyzje Komisji 2001/681/WE i 2006/193/WE – jest system EMAS. Natomiast systemem normatywnym jest system oparty na normach ISO serii 14000, a w szczególności na normie PN-EN ISO 14001:2004. Wykazano zalety takich systemów, ale również niską skuteczność w skali regionu i w krótkiej perspektywie czasowej. Na tym tle wykazano zalety regionalnych systemów ek zarządzenia i ekoaudytów i przygotowano koncepcję ich wdrożenia. Zastosowanie takiego podejścia do zagadnień środowiskowych przyczynić się może do skutecznej lokalnie ochrony środowiska naturalnego.

Słowa kluczowe: EMAS, ISO 14001, ochrona środowiska, zarządzanie środowiskowe

THE CONCEPT OF REGIONAL ECO-MANAGEMENT AND ECO-AUDIT SCHEMES

Summary

The paper presents the concept of regional eco-management and eco-audit schemes (REMAS). These schemes are shown on the background of the hierarchy approach to environmental management in organizations. Informal environmental management systems as well as those formalized based on legal acts and standards are presented. The EMAS system is a system based on a legal act – Regulation (EC) no 1221/2009 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the voluntary participation by organizations in a Community eco-management and audit scheme (EMAS), repealing Regulation (EC) No 761/2001 and Commission Decisions 2001/681/EC and 2006/193/EC. In contrast, the normative system is a system based on ISO 14000 standard and in particular on the PN-EN ISO 14001:2004. The advantages of such systems, and also their low efficiency on the regional scale and in the short term have been shown. Furthermore, the advantages of regional eco-management and

eco-audits schemes have been demonstrated and a concept for their implementation has been prepared. This approach to environmental issues may contribute to the locally effective protection of the natural environment.

Keywords: EMAS, ISO 14001, environment protection, environmental management

1. Wprowadzenie

Związek człowieka ze środowiskiem, w szczególności także z przyrodą, ma charakter naturalny. Ta swoista symbioza liczy setki tysięcy lat. Od początku historii byt ludzi na Ziemi ma ścisły związek z zaspokajaniem ich egzystencjalnych potrzeb. Połączony jest on z wykorzystywaniem zasobów przyrody i dokonywaniem w niej niezbędnych zmian. Pierwsze wykorzystywanie zasobów środowiska naturalnego odbywało się w rozmiarze i przy użyciu takich sposobów, które nie budziły większego zagrożenia utraty jej pierwotnych walorów. Obecnie wzrastająca urbanizacja i industrializacja przywodzi myśli o wytyczaniu granic, które będą chroniły środowisko przed jego degradacją. Intensywność korzystania ze środowiska zwiększała się wraz ze wzrostem liczby ludności i stopniem rozwoju potrzeb człowieka. Rozwój cywilizacji i społeczne zróżnicowanie stale rosły, choć wyznaczone były różnorodnym tempem. Wzrost umiejętności człowieka w pozyskiwaniu dóbr natury sprzyjał procesowi ich eksploatacji, powodując tym samym znaczące w nich ubytki. Szczególnie mocno obserwuje się to na kontynencie europejskim. Skutkiem tych zjawisk jest rosnące zainteresowanie ochroną środowiska naturalnego, co wiąże się również z rosnącym zainteresowaniem turystyką na terenach niezdewastowanych ekologicznie, a także kreowaniem przedsiębiorczości turystycznej na takich obszarach. Takim przedsięwzięciom służyć mogą ekologiczne strategie i systemy wprowadzane w przedsiębiorstwach produkcyjnych. Mówi się tu najczęściej o idei zrównoważonego rozwoju, czystszej produkcji, jak również systemach zgodnych z normą ISO 14001 lub Rozporządzeniem UE EMAS. Działania te mają charakter jednostkowych wdrożeń. Dotyczą one pojedynczych organizacji czy nawet lokalizacji przedsiębiorstw. Aby jednak w regionie zaobserwować znaczące, pozytywne zmiany, celowym wydaje się wprowadzenie regionalnych systemów ekozarządzania i ekoaudytów, w których zdecydowana większość przedsiębiorstw w regionie podejmie działania w celu minimalizacji negatywnego oddziaływania na środowisko w konkretnym aspekcie środowiskowym. Aby jednak taki system REMAS wprowadzić metodycznie poprawnie, powinno wcześniej stopniowo wprowadzać mniej zaawansowane systemy zarządzania środowiskowego, które przeanalizowano w dalszej części opracowania.

Celem opracowania jest analiza rozwijania koncepcji ochrony środowiska z ukierunkowaniem na systemowe kreowanie przedsiębiorczości w turystyce, głównie na terenach wiejskich. Przedsiębiorcy na tych terenach, a wśród nich w gminach Pogórza Dynowskiego, charakteryzują się proekologicznym podejściem do swojej działalności, stosunkowo łatwo mogą wprowadzić zarządzanie w oparciu o systemowe podejście do środowiska naturalnego. Muszą jednak poznać jego elementy. Wprowadzenie, a może nawet certyfikowanie (rejestracja w przypadku EMAS) jednego z analizowanych w opracowaniu systemów zarządzania środowiskowego bez wątpienia zwiększyć może konkurencyjność przedsięwzięć, również turystycznych, gdyż w wielu

krajach posiadanie wspomnianych dokumentów jest powszechnie poważane i stanowi jeden z istotniejszych elementów przyciągających turystów. Poprzez to można pręźnie rozwijać turystykę, wykorzystując dziedzictwo pięknego regionu, jakim jest Pogórze Dynowskie.

2. Zrównoważony ekologicznie rozwój

Zrównoważony ekologicznie rozwój jest jednym z najważniejszych wyzwań współczesnego świata. Dlatego też pojęcie zrównoważonego rozwoju (ang. *sustainable development*) jest w różnorodny sposób definiowane. Jedną z bardziej przejrzystych i powszechnie stosowanych definicji podaje powstała w 1984 r. Światowa Komisja Środowiska Naturalnego i Rozwoju (WCED). Pod przewodnictwem pani Gro Harlem Brundtland określiła ona w raporcie (1987) pt.: „Nasza wspólna przyszłość” międzynarodowe postulaty zrównoważonego rozwoju (ekorozwoju), a w tym samo pojęcie zrównoważonego rozwoju, jako taki sposób postępowania, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokajane bez pozbawiania możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń.

Fundamentem zrównoważonego rozwoju jest edukacja ekologiczna prowadząca do coraz to wyższej świadomości ekologicznej. W początkowej fazie przejawia się to różnego rodzaju działaniami, które mogą być nieuporządkowane, nie zawsze do końca przemyślane i poprzez to mało skuteczne¹. Wyższym stopniem świadomości ekologicznej jest wdrożenie w organizacji adekwatnej strategii postępowania. Strategie, takie jak, np. 3R, 4R czy 5R są pewnego rodzaju zbiorem zasad, które stara się praktykować w organizacji. Strategia 3R opiera się na trzech hasłach/zasadach: *Reduce*, *Reuse*, *Recycle*, a znana jest w Polsce jako 3U od słów: **U**nikaj, **U**żyj powtórnie, **U**tylizuj. Strategia 4R jako podstawę przyjęła zasady: *Reduce* (redukuj), *Reuse* (użyj powtórnie), *Recycle* (utyliczuj), *Rebuy* (ponowny zakup) lub *Rethink* (przemyśl), *Reduce* (redukuj), *Reuse* (użyj powtórnie), *Recycle* (utyliczuj). Natomiast strategia 5R skupia uwagę na: *Reduce* (redukuj), *Reuse* (użyj powtórnie), *Recycle* (utyliczuj), *Repair* (naprawiaj), *Reject* (odrzucaj) lub w innym wydaniu: *Refuse* (odmawiać, odrzucać), *Reduce* (redukuj), *Reuse* (użyj powtórnie), *Reform* (reformuj), *Recycle* (utyliczuj)².

3. Systemy niesformalizowane

Takim formalnym potwierdzeniem dojrzałości mogą być systemy zarządzania. Często występują one jako systemy zakładowe lub takie stosowane w koncernach. Przykładem może być system *Eco-lighthouse*. Ich cechą charakterystyczną jest dobre, a niekiedy prawie doskonałe, dostosowanie się do specyfiki organizacji. Wadą jest praktyczne niemożliwe skopiowanie systemu do innej organizacji. Ten brak standaryzacji

¹ W. Niemiec, F. Stachowicz, M. Szewczyk, T. Trzepieciński, *Zrównoważona gospodarka energią w obiektach turystycznych*, [w:] J. Krupa (red.), *Zrównoważona turystyka szansą ochrony środowiska naturalnego, dziedzictwa kulturowego i rozwoju gospodarczego gmin Pogórze Dynowskiego*, Wydawnictwo ZGTPD, Dynów 2014, s. 39-51.

² W. Niemiec, A. Pacana, O. Jurgilewicz, M. Jurgilewicz, *Aspekty zarządzania środowiskiem w praktyce inżynierskiej*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2014, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2012, s. 207.

obserwowany jest również w innych, uniwersalnych (z punktu widzenia możliwości zastosowania w różnych organizacjach) systemach – systemach czystszej produkcji. Takie systemy oparte na zasadach minimalizowania negatywnego oddziaływania na środowisko oraz minimalizowania zużycia surowców (czystsze technologie, czystsza produkcja) często stają się protoplastami systemów standaryzowanych ISO 14001, EMAS czy REMAS.

4. Idea czystszej produkcji CP

Zagadnienia dotyczące ochrony środowiska w zakładach przemysłowych są zazwyczaj kojarzone z budową instalacji do oczyszczania gazów, ścieków, ogólnie mówiąc – oczyszczania powstających odpadów. Postrzega się je głównie jako źródło kosztów związanych z proekologicznymi inwestycjami. Przeciwwstawieniem takiego podejścia jest czystsza produkcja. Idea CP kładzie nacisk na ograniczenie zanieczyszczeń „u źródła”, czyli w momencie ich powstawania w procesie produkcyjnym, zamiast budowy kolejnych, coraz to nowocześniejszych oczyszczalni „na końcu rury”. Nie oznacza to wykluczenia oczyszczania – jest ono traktowane jednak jako rozwiązanie ostateczne, w stosunku do tych odpadów, których powstaniu nie da się jeszcze zapobiec³.

Dla procesów produkcyjnych CP oznacza oszczędność materiałów, energii, eliminację toksycznych surowców i redukcję ilości i toksyczności wszystkich zanieczyszczeń. Dla produktu strategia CP koncentruje się na ograniczeniu jego oddziaływania na środowisko w całym cyklu życia, poczynając od pozyskiwania surowca, a kończąc na składowaniu zużytego produktu. Czystsza produkcję stosuje się poprzez zastosowanie know-how, usprawnianie technologii, zmianę postaw ludzkich⁴. Czystsza produkcja, jako docelowa strategia zarządzania środowiskiem naturalnym, czyni zbędnym kosztowne usuwanie skutków działalności produkcyjnej, a tym samym czyni produkcję bardziej efektywną. Czystsza produkcja jest filozofią odpowiedzialnego prowadzenia działalności produkcyjnej i usługowej, zawierającą takie aspekty, jak:

- ♦ odpowiedzialność za sposoby i rozmiary korzystania z zasobów przyrody,
- ♦ świadomość konieczności samoograniczania poprzez dążenie do zrównowazonej konsumpcji,
- ♦ ciągłe dążenie do doskonalenia własnej pracy zapewniającej zaspokajanie niezbędnych potrzeb człowieka w równowadze z wymaganiami przyrody. Te cechy i formułowane na ich podstawie cele realizacyjne mają uniwersalny charakter, mogący znaleźć zastosowanie: zaczynając od gospodarstwa domowego poprzez zakłady produkcyjne, samorządy lokalne i kończąc na obszarze całego państwa.

W oparciu o filozofię CP uruchomiono w 1990 r. w ramach Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych NOT, Polski Program CP – jako program projektowo-szkoleniowo-wdrożeniowy⁵. Z filozofii CP rozwiniętej pod koniec lat 80. wywodzą

³ L. Bednárová, I. Liberko, *Monitoring account system for environmental costs by ecological tools*, Medzinárodná vedecká konferencia Trendy v systémoch riadenia podnikov, Vysoké Tatry –Štrbské Pleso, 2007.

⁴ B. Ciecierska, A. Pacana, *Podstawy zarządzania środowiskowego*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2012, s. 45.

⁵ A. Franczykowska, *Ekonomiczne uwarunkowania programowania ochrony środowiska*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004, s. 32.

się regulacje prawno-normatywne pozwalające na ocenę doskonałości stosowania metodyki CP, w tym przede wszystkim:

- ♦ ISO 14001 (Międzynarodowa norma dotycząca systemu zarządzania środowiskiem, 1996, 2004),
- ♦ EMAS – (ang. *Environmental Management Auditing Scheme*, 1993, 2001, 2009).

5. Systemy zarządzania środowiskowego zgodne z ISO 14001

Klasycznym przejawem zarządzania ekologicznego są dzisiaj systemy zarządzania środowiskowego (inne stosowane nazwy to System Zarządzania Środowiskiem lub System Zarządzania Ekologicznego, czy akronimy SZŚ, SZE, EMS) oparte o międzynarodową normę ISO 14001. Według tej normy system zarządzania środowiskowego EMS (ang. *Environmental Management System*) jest częścią ogólnego systemu zarządzania, która obejmuje strukturę organizacyjną, planowanie, odpowiedzialność, zasady postępowania, procedury, procesy i środki potrzebne do opracowywania, wdrażania, realizowania, przeglądu i utrzymywania polityki środowiskowej⁶. Jego wdrożenie może być sposobem na realizowanie idei zrównoważonego rozwoju.

Twórcą standardu ISO 14001 była Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna (ISO). Zaangażowała się ona w zarządzanie środowiskowe, rozpoczynając intensywne konsultacje prowadzone w ramach Strategicznej Grupy Doradczej ds. Środowiska (SAGE). Wzięło w niej udział 20 krajów, 11 organizacji międzynarodowych oraz ponad 100 ekspertów z dziedziny środowiska, a ich zadaniem było sprecyzowanie podstawowych wymagań dotyczących nowego podejścia do norm środowiskowych. Działania te prowadzone były w ramach powstałego w 1993 r. Komitetu Technicznego TC 207 ds. Zarządzania Środowiskowego. W TC 207 powołano 6 podkomitetów (S.C.). Przyjęto zasadę, że TC 207 będzie ściśle współpracować z Komitetem TC 176 (Zarządzanie jakością i zapewnienie jakości) w dziedzinie systemów zarządzania, audytowania i związanej z tymi zagadnieniami terminologii. Obecnie w pracach komitetu uczestniczą delegacje składające się z ekspertów reprezentujących przedsiębiorstwa i organizacje rządowe 55 krajów, a 16 innych krajów ma status obserwatora. W ramach TC 207 korzystano z brytyjskich doświadczeń w obszarze systemowego zarządzania środowiskowego, gdyż w Wielkiej Brytanii pracowano od 1990 r. nad nową normą dotyczącą zarządzania środowiskowego – BS 7750, która została wydana w 1992 r., a później znowelizowana w 1994 r.⁷ Prace nad tą znowelizowaną normą łączyły się z przypuszczeniem, że być może po jej wydaniu stanie się ona standardem ogólnosiwiatowym. Pomimo że tak się nie stało, normę tę uznać należy za pierwszą normę z zakresu zarządzania środowiskowego⁸.

Opracowanie oraz wprowadzenie norm ISO serii 14000 było skutkiem sukcesu międzynarodowych norm zarządzania jakością, a także zaangażowania Międzynarodo-

⁶ A. Pacana, D. Stadnicka, *Wdrażanie i audytowanie systemów zarządzania jakością zgodnych z normą ISO 9001:2000*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2006, s. 92–104.

⁷ A. Pacana, *Projektowanie i wdrażanie systemów zarządzania środowiskowego zgodnych z ISO 14001*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2010, s. 7–12.

⁸ A. Pacana, *Pełnomocnik systemu zarządzania środowiskowego zgodnego z ISO 14001*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2012, s. 9.

dowej Organizacji Normalizacyjnej ISO w starania podejmowane przez ONZ z zakresu ochrony środowiska. Spowodowało to jednocześnie wycofanie norm krajowych. W 1996 r. opublikowano normę ISO 14001:1996 oraz pojawiły się pierwsze krajowe wydania obejmujące wymagania systemowe na temat zarządzania środowiskowego, czyli norma ISO 14001. W Polsce norma PN-EN ISO 14001 ukazała się dopiero w 1998 r. Wspólnie z normą ISO 14001 opublikowano tzw. rodzinę norm ISO 14000, która zawierała normy dotyczące doskonalenia, tj. ISO 14004, a także audytowania systemów środowiskowych, tj. ISO 14010÷14012.

Nowelizacja normy ISO 14001 nastąpiła 15 listopada 2004 r., zaś w Polsce miała miejsce w maju 2005 r. Celem nowelizacji było pełniejsze zrozumienie wymagań ISO 14001:1996, a także poprawa kompatybilności ISO 14001 i ISO 9001:2000. Nowelizacja norm dotyczących audytowania SZŚ, czyli ISO 14010÷14012, miała miejsce w 2002 r. (pojawiała się w zamian norma ISO 19011) i w 2012 r. Organizacje ISO oraz IAF (ang. *International Accreditation Forum*) ustaliły 18-miesięczny okres przejściowy na osiągnięcie zgodności z normą ISO 14001:2004. Forum IAF opracowało szczegółowy plan przejścia na nową normę. Od 15 maja 2005 r. podstawą audytów musiała być już nowa norma, jednakże niezgodności z nowymi bądź zmienionymi wymaganiami normy nie mogły być podstawą do zawieszenia czy cofnięcia certyfikatu. Okres przejściowy zakończył się 14 maja 2006 r. Po tym terminie certyfikaty wydane na zgodność z normą ISO 14001:1996 straciły ważność. Ostatnia korekta miała miejsce w 2005 r. Wprowadzono poprawkę ISO 14001:2005/AC zbliżającą normę ISO 14001 do znowelizowanej normy ISO 9001:2008⁹.

System zarządzania środowiskowego oparty na ISO 14001 wymaga, aby:

- ♦ sformułować politykę środowiskową, ustalaną przez kierownictwo, udokumentowaną, wdrożoną i skutecznie w miarę możliwości realizowaną,
- ♦ zidentyfikować dotychczasowe problemy środowiskowe oraz określić wpływ obecnej i planowanej działalności organizacji na środowisko,
- ♦ określić wymagania prawne, które mają zastosowanie do istniejących i potencjalnych aspektów środowiskowych związanych z działalnością organizacji,
- ♦ określić znaczenie związanych z ochroną środowiska celów (ambitnych, możliwych do osiągnięcia i w miarę możliwości mierzalnych),
- ♦ określać priorytety działań środowiskowych poprzez ocenę aspektów i tworzenie programu środowiskowego,
- ♦ planować, stale monitorować i korygować w razie potrzeby działania związane ze środowiskiem,
- ♦ stale się doskonalić poprzez dostosowywanie się do zmian otoczenia¹⁰.

⁹ A. Pacana, *Ocena systemu środowiskowego w oparciu o wymagania normy ISO 14001:2004*, *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*, nr 6(701), 2008, s. 221–228.

¹⁰ T. Brzozowski, *Systemy zarządzania jakością i środowiskiem*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2003, s. 45–64.

6. System EMAS

Troska o środowisko jest istotnym elementem marketingowym wielu organizacji, w szczególności w zakresie kształtowania ich wizerunku w opinii społecznej. Z reguły organizacje ekologiczne, a przede wszystkim społeczności lokalne, w sąsiedztwie których znajdują się zakłady przemysłowe, interesują się działaniami proekologicznymi przedsiębiorstw. Coraz wyższa świadomość ekologiczna społeczeństwa przekłada się na presję wywieraną na podmioty gospodarcze. Społeczeństwo wymaga od przedsiębiorców korzystania z praktyk bezpiecznych dla środowiska, a od administracji sprawnego dozoru nad organizacjami. Klienci są coraz bardziej zainteresowani działaniami, wyrobami i usługami charakteryzującymi się coraz wyższymi standardami środowiskowymi. Warunki te wywierają nacisk na organizacje do systemowego wyszukiwania metod zdobycia tych standardów, a na administracji zdobycia funkcjonalnych technik ich istnienia. Z tego też powodu szereg organizacji stara się przekonać otoczenie, że troska o środowisko jest jednym z ich priorytetowych celów strategicznych. Z drugiej strony szereg regulacji krajowych i międzynarodowych wymusza na przedsiębiorstwach konkretne działania na rzecz ochrony środowisk¹¹. Jedną z pierwszych takich inicjatyw w tym zakresie był program ek zarzadzania i audytów środowiskowych (EMAS).

EMAS (ang. *Eco Management and Audit Scheme*, pol. system ek zarzadzania i ekoaudytów, system ek zarzadzania i audytów) to akronim od angielskiego tytułu aktu prawnego, jakim jest Rozporządzenie Rady Wspólnot Europejskich (EWG) w sprawie dobrowolnego udziału organizacji w systemie ek zarzadzania i audytowania. Po raz pierwszy Rozporządzenie EMAS zostało przyjęte 29 czerwca 1993 r., a 10 lipca 1993 r. zostało opublikowane w Dzienniku Ustaw Wspólnoty Europejskiej – *Council Regulation (EEC) No 1836/93 of 29 June 1993 allowing voluntary participation by companies in the industrial sector in a Community eco-management and audit scheme*¹². Opublikowany system składał się z 21 artykułów opisujących wymagania dla państw członkowskich w zakresie ustanowienia organizacji systemu EMAS i z 5 załączników z wymaganiami dla chętnych do rejestracji przedsiębiorstw. Ten tzw. EMAS I można było wdrażać tylko w przedsiębiorstwach przemysłowych i do tego zarejestrowanych na terenie UE. Było to niewątpliwie znaczące ograniczenie, które mimo faktu wprowadzenia tego systemu na 3 lata przed normą ISO 14001, nie pozwoliło spopularyzować i upowszechnić tego standardu.

Pierwsza nowelizacja tego systemu miała miejsce 19 marca 2001 r. Wydano rozporządzenie 761/2001, zwane nieformalnie EMAS II. Rozporządzenie to zostało opublikowane 24 kwietnia 2001 r. w Dzienniku Ustaw Wspólnoty Europejskiej w postaci 18 artykułów i 8 załączników. W oryginale nazwa rozporządzenia brzmiała „*Regulation (EC) No 761/2001 of the European Parliament and of the Council of 19 March*

¹¹ U. Wąsikiewicz-Rusnak, *Wdrażanie i stosowanie systemu ek zarzadzania i audytu EMAS*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2007, s. 141–155.

¹² A. Pacana, *Diagnoza aktualnego zarzadzania środowiskowego w Kruszce S.A. pod kątem wymagań ISO 14001 i EMAS*, Surowce i maszyny budowlane, nr 2(415), 2009, s. 21–25.

2001 allowing voluntary participation by organisation in a Community eco-management and audit scheme (EMAS)¹³.

Główne proponowane zmiany dotyczyły następujących kwestii:

- ♦ udzielenie systemu EMAS wszystkim organizacjom, nie tylko przedsiębiorstwom przemysłowym,
- ♦ uznanie normy ISO 14001 jako bazy wymagań dla systemu zarządzania środowiskowego w zakresie EMAS,
- ♦ dołączenie wymagania całkowitego włączenia pracowników w procesie wdrażania EMAS,
- ♦ stworzenie mechanizmów pozwalających na szerszy udział MŚP w systemie EMAS.

25 listopada 2009 r. wydano nowe rozporządzenie, zwane Rozporządzeniem EMAS III – dotyczące dobrowolnego udziału organizacji w systemie ekzarządzania i audytu we Wspólnocie (EMAS). Rozporządzenie to zostało opublikowane 22 grudnia br. w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej w postaci preambuły, 52 artykułów w 9 rozdziałach i 8 załączników.

Zmiany wprowadzone do Rozporządzenia EMAS III dotyczyły:

1. Wprowadzenia szeregu nowych definicji, na przykład: zgodność z prawem, istotna zmiana, klaster, rejestracja zbiorowa, walidacja, małe organizacje.
2. Pojawienia się możliwości rejestracji zbiorowej oraz rejestracji w systemie EMAS organizacji z UE i z innych krajów.
3. Możliwości rejestracji klastrów, podejście stopniowe polegające na rejestrowaniu każdej organizacji oddzielnie.
4. Deklaracji środowiskowej (upublicznienie w formie elektronicznej lub w postaci wydrukowanego dokumentu w ciągu pierwszego miesiąca po rejestracji bądź odnowieniu), walidacji deklaracji (co 3 lata), audyt wewnętrzny efektów działalności środowiskowej i zgodności z wymaganiami prawnymi (w latach pośrednich).
5. Ułatwień skierowanych do małych organizacji. Przejawia się to tym, że istnieje możliwość przedłużenia ważności deklaracji do 4 lat i okresu deklaracji do 2 lat.
6. Wprowadzenia głównych wskaźników efektów działalności środowiskowej w sprawozdawczości w zakresie środowiska – stosowanie obowiązkowe dla organizacji zarejestrowanej w EMAS.
7. Uproszczenia zasad stosowania logo EMAS – jeden wzór.
8. Powołania *Forum organów właściwych* w celu dokonywania wzajemnej oceny, co najmniej co 4 lata, obejmująca zasady i procedury rejestracji, zawieszenia i skreślenia organizacji.
9. Dopracowania zapisów dotyczących działań weryfikatora, m.in. weryfikacji, walidacji oraz uwzględnienie specyfikacji małych organizacji.

¹³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1221/2009 z dnia 25 listopada 2009 r. w sprawie dobrowolnego udziału organizacji w systemie ekzarządzania i audytu we Wspólnocie (EMAS), uchylające rozporządzenie (WE) nr 761/2001 oraz decyzje Komisji 2001/681/WE i 2006/193/WE (<http://isap.sejm.gov.pl>).

10. Formularza pt. *Deklaracja weryfikatora w sprawie czynności weryfikacyjnych i walidacyjnych* stanowiącego podstawę do potwierdzenia zrealizowanych czynności i spełnienia przez organizacje wymogów rozporządzenia. Zawiera nr i zakres akredytacji i zakres przeprowadzonej weryfikacji.
11. Rozbudowy zakresu danych wymaganych do rejestracji, takich jak: *dane dla organizacji, dane dla obiektu, dane weryfikatora, wnioski o odstępstwo*.
12. Zadań Komisji Europejskiej:
 - ♦ przekazywania informacji społeczeństwu (cele, główne elementy EMAS) i organizacjom (treść, wymogi rozporządzenia),
 - ♦ prowadzenia i udostępniania: rejestru weryfikatorów i organizacji, bazy danych: deklaracji środowiskowych, najlepszych praktyk odnośnie promocji i technicznego wsparcia, wykazu zasobów wspólnotowych służących finansowaniu wdrożeń EMAS, projektów i działań,
 - ♦ opracowywania dokumentów referencyjnych i przewodników,
 - ♦ opracowania przewodnika dla rejestracji organizacji poza wspólnotą,
 - ♦ składania sprawozdania PE i Radzie z oceną oddziaływania na środowisko oraz tendencją, wyrażoną liczbą uczestników, co 5 lat.
13. Tabeli korelacji – rozporządzenie (WE) nr 761/2001 rozporządzenie EMAS III.
14. Przeprowadzania przeglądu EMAS nie później niż za 5 lat.

Aktualnie w systemie EMAS mogą rejestrować się dowolne organizacje (jak w EMAS II) z całego świata (nie tylko z UE jak było w EMAS II).

Celem systemu EMAS III, podobnie jak poprzednio, jest wspieranie stałego doskonalenia działalności prośrodowiskowej organizacji przez ustanowienie i wdrożenie przez organizacje systemu zarządzania środowiskowego. Z systemem tym związana powinna być systematyczna i obiektywna ocena efektywności systemów, a także prowadzenie otwartego dialogu ze społeczeństwem i innymi zainteresowanymi stronami oraz aktywne zaangażowanie uświadamianych podczas szkoleń pracowników¹⁴.

System EMAS III stawia nacisk na:

- ♦ przestrzeganie przepisów prawnych i innych w obszarze środowiska naturalnego,
- ♦ prowadzenie dialogu ze społeczeństwem – przede wszystkim lokalnym,
- ♦ doskonalenie w obszarze działalności środowiskowej,
- ♦ wysokie zaangażowanie pracowników.

Udział organizacji w systemie EMAS ma charakter całkowicie dobrowolny, jednakże podjęcie decyzji o spełnieniu wymagań systemu jest równoznaczne z konsekwentnym wypełnianiem podjętych zobowiązań. Nowa filozofia systemu EMAS bazuje na przekonaniu, że podejście typu „nakaz i kontrola” jest już niewystarczające i że odpowiedzialność za stan środowiska powinna być świadoma i wspólnie podjęta przez organizacje, konsumentów, władze i społeczeństwo¹⁵.

¹⁴ www.emas.mos.gov.pl (dostęp: 10.06.2014).

¹⁵ A. Graczyk, *Zarządzanie środowiskowe w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2008, s. 85–103.

Instytucje i przedsiębiorstwa zarejestrowane w systemie EMAS są powszechnie postrzegane zarówno w Europie, jak i na całym świecie, jako organizacje prowadzące swoją działalność w sposób efektywny i przejrzysty. Rejestracja w systemie EMAS oznacza, że organizacja posiada sprawny system zarządzania uwzględniający aspekty środowiskowe. System ten nie tylko pozwala umiejętnie zarządzać organizacją, ale również znacząco przyczynia się do obniżenia kosztów działalności, np. związanych z utylizacją odpadów, zmniejszeniem zużycia energii, wody, wpływając jednocześnie na wzrost konkurencyjności takiej organizacji na rynku. System EMAS to nie tylko ograniczenie negatywnego oddziaływania na środowisko, a także uprawnienie zarządzania ryzykiem, czego efektem jest zmniejszenie prawdopodobieństwa wystąpienia awarii i wypadków oraz zminimalizowanie ich ewentualnych skutków (dzięki przygotowanym wcześniej procedurom postępowania w sytuacjach awaryjnych). Możliwość udokumentowania, że działalność prowadzona jest zgodnie z przepisami prawa, skutkuje uzyskaniem większej wiarygodności wśród klientów, inwestorów, a także władz administracyjnych i organów kontrolnych.

Chcąc promować system i podkreślać marketingowo fakt rejestracji w systemie, rozporządzenie EMAS zaproponowało logo systemu EMAS. Jego głównym celem jest przekazanie zainteresowanym stronom informacji, że organizacja przestrzega zidentyfikowanych wymagań prawnych (i innych) w zakresie ochrony środowiska naturalnego, a także efektywnie minimalizuje negatywne oddziaływanie na środowisko. Logo EMAS jest symbolem urzędowym i można je stosować tylko w określonych (w załączniku V) przypadkach. Dokonana zmiana w odniesieniu do dotychczas obowiązującego rozporządzenia (WE) 761/2001 dotyczy uproszczenia zasad stosowania logo EMAS, polega ona na zwężeniu ilości wersji logo. Dotychczas istniały trzy wersje, obecnie istnieje jeden wzór logo EMAS.

Innym charakterystycznym „symbolem” systemu EMAS jest deklaracja środowiskowa. Rozporządzenie wymaga corocznego przekładania kompetentnym organom zaktualizowanej, zatwierdzonej przez weryfikatora, deklaracji środowiskowej w celu utrzymania rejestracji, oraz dokonywania okresowego odnawiania rejestracji. Ma to motywować organizacje do ciągłej realizacji celów EMAS oraz utrzymania efektywnego SZŚ. Zasadniczą zmianą rozpoznawalną w Rozporządzeniu EMAS III jest możliwość, na wniosek małej organizacji, dokonania przez organ właściwy przedłużenia ważności deklaracji do 4 lat i okresu aktualizowania deklaracji do 2 lat.

Systemy oparte na Rozporządzeniu EMAS jak i na normie ISO 14001 zachęcają organizacje do dokonywania zmian we własnym podejściu do ochrony środowiska. Wdrażając system zarządzania środowiskowego, organizacje mają okazję uzyskać przewagę konkurencyjną i przekształcić się w lidera promującego nową, prośrodowiskową jakość swoich produktów.

7. Instytucje EMAS w Polsce

Aktualnie podstawę prawną systemu EMAS w Polsce stanowi Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1221/2009 z dnia 25 listopada 2009 r. w sprawie dobrowolnego udziału organizacji w systemie ekozarządzania i audytu we

Wspólnocie (EMAS) zwane również EMAS III, które zostało opublikowane 22 grudnia 2009 r. w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej L 342 (tom 52). Rozporządzenie EMAS III weszło w życie 11 stycznia 2010 r.

Poza samym Rozporządzeniem w naszym kraju system EMAS opiera się aktualnie na ustawie z dnia 15 lipca 2011 r. o krajowym systemie ekzarządzania i audytu (EMAS) (Dz.U. z 2011 r. Nr 178, poz. 1060), która to ustawa tworzy strukturę organizacyjną systemu EMAS, a także na aktach wykonawczych Ministra Środowiska:

1. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 23 marca 2012 r. w sprawie współczynników różnicujących wysokość opłaty rejestracyjnej za wpis do rejestru organizacji zarejestrowanych w krajowym systemie ekzarządzania i audytu (EMAS) (Dz.U. z 2012 r. Nr 0, poz. 341).
2. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 1 lutego 2012 r. w sprawie wzoru wniosku o rejestrację organizacji w rejestrze EMAS (Dz.U. z 2012 r. Nr 0, poz. 166).

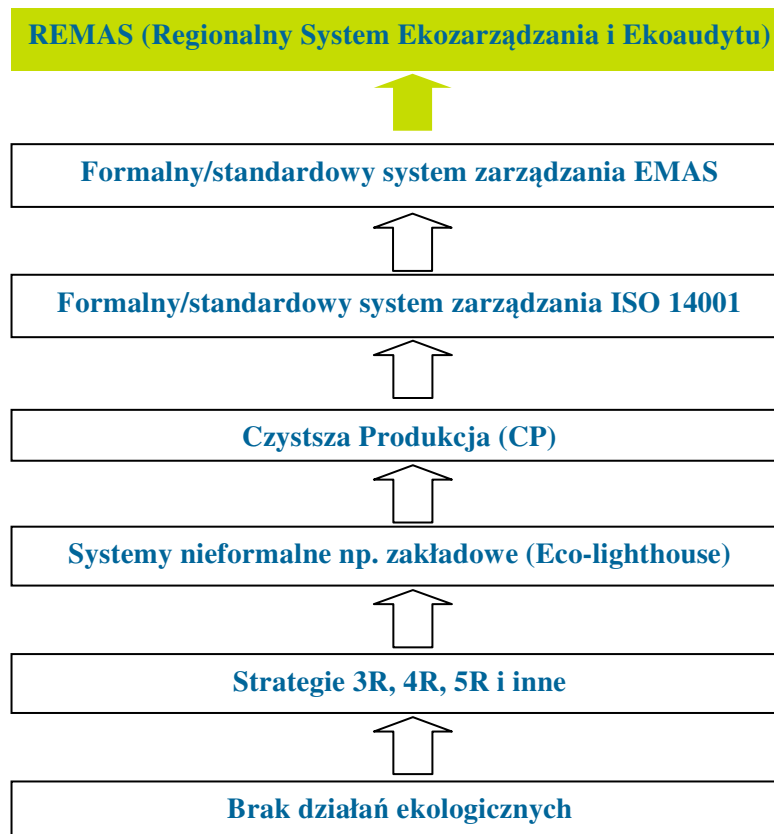
System EMAS jest dla organizacji systemem o charakterze dobrowolnym. Ten fakt nie zwalnia jednak władz państwowych z obowiązku podjęcia stosownych działań, mających na celu stworzenie podstaw instytucjonalnych i proceduralnych funkcjonowania systemu. Do podstawowych wymagań Rozporządzenia EMAS w tym zakresie należy ustanowienie:

- ♦ organu właściwego rejestrującego przedsiębiorstwa deklarujące dobrowolne uczestnictwo w systemie i rozstrzygającego kwestie funkcjonowania systemu w danym kraju,
- ♦ jednostki (systemu) akredytującej weryfikatorów,
- ♦ publicznie dostępnych list zarejestrowanych w systemie jednostek oraz list akredytowanych weryfikatorów.

8. Koncepcja REMAS

Jak można zaobserwować, od podjęcia decyzji o chociażby minimalnym, ale sukcesywnym minimalizowaniu negatywnego wpływu na środowisko, jest stosunkowo krótka droga do niesformalizowanych systemów zarządzania, a następnie do idei czystszej produkcji, która jest często prototypem systemowego zarządzania środowiskowego. Oczywiście należy zdawać sobie sprawę, że wdrożenie systemu zarządzania środowiskowego (ISO 14001 czy EMAS) nie kończy prac w zakresie doskonalenia ekologicznego. W ramach tych systemów konieczne jest ciągle doskonalenie, ale ono dotyczy tylko pojedynczych organizacji. Wychodząc jednak szerzej naprzeciw idei zrównoważonego rozwoju warto wspomnieć o Regionalnych Systemach Zarządzania Środowiskowego (REMAS). Te ostatnie systemy na dzień dzisiejszy stanowią cel wielu organizacji proekologicznych dbających o środowisko, turystykę ekologiczną i pośrednio ochronę dziedzictwa kulturowego. Proponowany model stopniowego dochodzenia do systemu REMAS przedstawiono na ryc. 1.

Ryc. 1. Etapy wdrażania idei REMAS



Źródło: Opracowanie własne

Zaprezentowany model wdrażania systemu REMAS pozwolić może na zauważalne w stosunkowo krótkim czasie pozytywne skutki proekologiczne. Pomocne w tym działaniu może być zastosowanie controllingu. Wprowadzenie controllingu w przedsiębiorstwach daje liczne korzyści w zależności od użytych w przedsiębiorstwie rozwiązań w ośrodkach decyzyjnych. Publikowane wyniki badań zawierają cenne informacje mogące być wskazówkami dla innych podmiotów gospodarczych, na jakich problemach skoncentrować uwagę, w celu osiągnięcia najwyższych korzyści przy najmniejszym nakładzie pracy i ponoszonych kosztach.

9. Podsumowanie

Ekologiczność obszarów wiejskich ściśle powiązana jest z technologiami stosowanymi w przedsiębiorstwach występujących głównie w obszarach zurbanizowanych. Dlatego też koniecznym wydaje się stosowanie w przedsiębiorstwach zarządzania ekologicznego. Zarządzanie środowiskowe jest instrumentem samokontroli w przemyśle. W latach 50. i 60. XX w. widocznym stały się efekty działalności przemysłowej człowieka na środowisko. Zwiększające się zanieczyszczenie środowiska odbijało się przede wszystkim na pogorszeniu jakości życia człowieka, co w połączeniu z coraz

wyższą świadomością ekologiczną społeczeństwa przyczyniło się do wzrostu nacisku opinii publicznej. Świadomi obywatele domagali się zmniejszenia negatywnego działania firm i instytucji na środowisko, a od władz państwowych i lokalnych oczekiwano wprowadzenia odpowiednich praw i ustaw regulujących kwestie wpływu na środowisko. W zaistniałej sytuacji przedsiębiorstwa musiały się dostosować do narzuconych im akt prawnych. Powstały różne sposoby niwelowania szkodliwego oddziaływania człowieka na środowisko. Dzisiaj wyzwaniem stają się Regionalne Systemy Ekozarządzania i Ekoaudytów. Droga do nich wiedzie przez inne mniej skomplikowane systemy zarządzania środowiskowego.

Bibliografia

1. Bednárová L., Liberko I., *Monitoring account system for environmental costs by ecological tools*, Medzinárodná vedecká konferencia Trendy v systémoch riadenia podnikov, Vysoké Tatry - Štrbské Pleso 2007.
2. Brzozowski T., *Systemy zarządzania jakością i środowiskiem*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2003.
3. Ciecierska B., Pacana A., *Podstawy zarządzania środowiskowego*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2012.
4. Franczykowska A., *Ekonomiczne uwarunkowania programowania ochrony środowiska*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004.
5. Graczyk A., *Zarządzanie środowiskowe w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2008.
6. Niemiec W., Pacana A., Jurgilewicz O., Jurgilewicz M., *Aspekty zarządzania środowiskiem w praktyce inżynierskiej*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2014.
7. Niemiec W., Pacana A., Niemiec O., *Wybrane instrumenty ochrony środowiska*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2012.
8. Niemiec W., Stachowicz F., Szewczyk M., Trzepieciński T., *Zrównoważona gospodarka energią w obiektach turystycznych*, [w:] J. Krupa (red.), *Zrównoważona turystyka szansą ochrony środowiska naturalnego, dziedzictwa kulturowego i rozwoju gospodarczego gmin Pogórza Dynowskiego*, Wydawnictwo ZGTPD, Dynów 2014.
9. Pacana A., *Diagnoza aktualnego zarządzania środowiskowego w Kruszce S.A. pod kątem wymagań ISO 14001 i EMAS*, Surowce i maszyny budowlane, nr 2(415), 2009.
10. Pacana A., *Ocena systemu środowiskowego w oparciu o wymagania normy ISO 14001:2004*, *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*, nr 6(701), 2008.
11. Pacana A., *Pełnomocnik systemu zarządzania środowiskowego zgodnego z ISO 14001*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2012.
12. Pacana A., *Projektowanie i wdrażanie systemów zarządzania środowiskowego zgodnych z ISO 14001*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2010.
13. Pacana A., Stadnicka D., *Wdrażanie i audytowanie systemów zarządzania jakością zgodnych z normą ISO 9001:2000*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2006.
14. Wąsikiewicz-Rusnak U., *Wdrażanie i stosowanie systemu ekozarządzania i audytu EMAS*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2007.

Akty normatywne

1. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1221/2009 z dnia 25 listopada 2009 r. w sprawie dobrowolnego udziału organizacji w systemie ek zarządzania i audytu we Wspólnocie (EMAS), uchylające rozporządzenie (WE) nr 761/2001 oraz decyzje Komisji 2001/681/WE i 2006/193/WE.

Źródła internetowe

1. www.emas.mos.gov.pl